

ПАСТОР І/АБО ПСИХОЛОГ

РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ

«Психологія і християнство: п'ять поглядів»^[1]

[ПАСТОРСЬКА ТОЧКА ЗОРУ]

Вступ

◆ Сучасне суспільство активно захоплюється психологією, яка набирає дедалі більшої популярності в нашій культурі. Ця сфера є однією з найпривабливіших серед абітурієнтів. Тільки в Україні щороку близько 30 000 осіб бажає здобути спеціальність психолога у виші^[2]. Психологізація нашої культури, безсумнівно, проникає й до євангельських церков, дедалі частіше серед християн ми чуємо такі терміни, як «травма війни», «депресія», «комплекс», «невроз», «самоствердження», «самоаналіз» та інші.

Як сьогодні служителям розібратися в питаннях психології? Наскільки заведено звертатися по допомогу до психотерапевтів, психологів, психіатрів у разі травм психіки? Ці питання дедалі актуальніші в контексті психологічних травм від війни. Як визначити межі компетенції духовного служителя у питаннях ментального здоров'я? Яку роль можуть відігравати духовні служителі, капелани, пастори, душпастирі? У наш час відбуваються унікальні зміни у духовному служінні в Україні, є можливість офіційно обіймати офіцерську посаду капелана у ЗСУ^[3]. Також МОЗ затверджено наказ^[4] про доповнення переліку спе-

^[1] *Психологія і християнство: п'ять поглядів*. Ред. д-р Ерік Джонсон. – Київ: Українська євангельська теологічна семінарія, 2018. – 328 с.; ISBN 978-966-437-532-7.

^[2] Актуальні та затребувані професії сьогодні. <https://referat.kiev.ua/blog/aktualnye-i-vostrebovannye-professii-segodnya-na-kogo-uchitsya/>

^[3] Закон України Про Службу військового капеланства <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text>

^[4] Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 30.09.2022 № 1782 «Про внесення змін до Наказу Міністерства охорони здоров'я України від 28 жовтня 2002 року № 385» (moz.gov.ua).

Анатолій Бондаренко, пастор церкви ЄХБ, викладач Одеської богословської семінарії (Одеса, Україна). Переклала Любов Котова.

ціальностей медичних кадрів, спеціалістами з немедичною освітою. Згідно з наказом МОЗ запроваджуються нові посади капелана в охороні здоров'я, клінічного психолога, психотерапевта, до того ж у капелана в охороні здоров'я має бути вища богословська освіта. Ці нововведення відкривають нові можливості для проповідування Євангелії. То де ж пролягають межі їхньої компетенції та поле для духовного служіння?

У цій статті зроблено спробу проаналізувати книгу «Психологія і християнство: п'ять поглядів» із пастирологічної перспективи, тобто з погляду пастора. В євангельських колах існують полярні думки щодо допустимості взаємодії психології та християнства. Можливо, основною причиною цього є те, що сучасна психологія – це секулярна наука. Одні, за прикладом лідера євангельської антипсихіатрії^[5] Джея Адамса^[6], повністю відкидають психологію як щось шкідливе для душі, інші перебувають у повному незнанні теми психології, а треті приймають всі її напрацювання без критичного переосмислення.

Професор Південної баптистської теологічної семінарії в Луїсвіллі, Кентуккі, Ерік Джонсон^[7] із християнськими співавторами у своїй книзі «Психологія і християнство: п'ять поглядів» спробував пролити світло на це питання. Вони вивели п'ять основних сучасних теорій, як можуть взаємодіяти психологія та християнство. На сторінках цієї «книги полеміки» кожен співавтор є викладачем християнського вишу в США та надає свою версію можливої взаємодії християнства і психології. Книжка має сім розділів, перший і останній викладені автором, інші надані як полеміки, їх написали представники кожного з п'яти підходів із подальшою критикою чотирьох інших.

^[5] Дерек Тидбол. Мудрые пастыри. Исследования в области пасторского богословия. Одесса: Богомыслие, 2013. 226 с.

^[6] Джей Едвард Адамс – служитель об'єднаної пресвітеріанської церкви, викладач гомілету у Вестмінстерській богословській семінарії у Філадельфії та був директором відділу поглибленого вивчення у Вестмінстерській семінарії в Каліфорнії. Був засновником Фонду християнського консульства та освіти (CCEF), Асоціації сертифікованих біблійних радників (раніше NANC) та Інституту ноутетичних досліджень (INS).

^[7] Ерік Л. Джонсон (доктор філософії, Університет штату Мічиган) здобув освіту академічного психолога і є професором пасторської опіки Лоуренса і Шарлотти Гувер у Південній баптистській теологічній семінарії в Луїсвіллі, Кентуккі. Джонсон – молодший редактор журналу «Психологія і теологія», директор Товариства християнської психології та Інституту християнської психології.

У першому розділі книги надано стислий історичний огляд християнства і психології. Християни завжди дотримувалися світогляду, згідно з яким дослідження створеного Богом світу має призводити до прославлення Творця. Саме християни заклали основи науки для західної цивілізації та сприймали науку як дар Божий. Психологія як наука виникла у 1800-х роках. Але ще ранні християнські мислителі та служителі – Августин, Тертуліан, Григорій Великий, Хома Аквінський та ін. – займалися питаннями душпастирства (с. 12). Біблійні міркування ніколи не претендували на системне та всебічне дослідження природи людини з позиції емпіризму сучасної науки формату підручника з психології, але християни завжди визнавали найвищий авторитет Біблії та біблійний погляд на душу (с. 11). Серед служителів та ченців середньовіччя ідея зцілення душі вважалася основною місією церкви. Більшість праць отців церкви мають радше душпастирський характер, вони говорять про внутрішнє творення високоморальної християнської душі. Найбільш впливовим теоретиком християнської психології зазвичай вважають християнського мислителя К'єркегора, він першим почав використовувати термін «психологія» та описав природу особистості, гріха, тривоги та розпачу, підсвідомого та особистого розвитку людини з погляду християнства (с. 14). Ще до появи сучасної психології християни вже мали своє розуміння про людину, та шляхи подолання її проблем.

У час появи сучасної психології у 1800-х роках у науці переважав модерністський підхід, в якому однією з найяскравіших тенденцій була секуляризація, тобто домінування світського нецерковного та антирелігійного світогляду. Відповідно до цього підходу всім етичним і метафізичним твердженням про природу людини і Бога немає місця в науці. Психологія обіцяла покращення суспільства без релігії. Зіткнення двох традицій, а саме християнства і психології, створило кризу, факт якої лежить в основі цієї книги (с. 23). Про користь зіткнень традицій свідчить підхід Макінтайра. Згідно з ним, зіткнення традицій – явище дуже корисне, оскільки саме воно допомагає визначити слабкі сторони один одного та коригувати їх. Складнощі в зіткненні традицій пов'язані з вибірковим знанням про іншу традицію та незнанням мови один одного. Найкраще підготовлені до дебатів між традиціями «мешканці прикордонної зони», які добре обізнані в питаннях, які стосуються підозри та непорозуміння між двома традиціями. Християнство має свою традицію психології та душпастирства, що складається з субтрадицій: католицької, православної, протестантської. Психологія має свої традиції та теорії, такі як психоаналіз, біхевіоризм, когнітивізм та ін.

Сучасна психологія може похвалитися найширшим набором ресурсів, великим впливом у суспільстві, університетами, ЗМІ, великою кількістю накопичених фактів і висновків про людину, новаторськими

емпіричними методами, безліччю психологічних теорій і методик для покращення психічного здоров'я людини (с. 26). Психологія сьогодні визначається як наука про психічні процеси та поведінку. Вона набуває переважного значення у питанні піклування про людей. Тільки після Другої світової війни євангельські християни почали активно розмірковувати про те, як стосується їхня віра до психології як науки. У 1950-х роках утворюються християнські асоціації психологічних досліджень, які вивчають зв'язок між психологією, психіатрією і релігією. У християнських вишах почали відкриватися програми з клінічної психології (с. 32). Все це й призвело до створення п'яти теорій, наданих у цій книзі: біблійне консультування, рівні пояснень, інтеграційний підхід, християнська психологія та трансформаційна психологія.

ТЕОРІЯ РІВНІВ ПОЯСНЕННЯ

◆ Розділ про цю теорію написав християнин і відомий вчений, професор психології Девід Майєрс^[8]. Він стверджує, що не правильно сприймати науку і християнство як непримиренних ворогів. В основі цього підходу лежать смиренність перед величчю створеного Богом світу та скептицизм щодо авторитету людини та її ідей. Він стверджує, що смиренність і скептицизм закладено і в основу психології як науки (с. 55). Представники цього підходу вважають, що є п'ять рівнів існування людини: фізичний, хімічний, біологічний, психологічний, соціальний та богословський. Кожен із цих рівнів можна досліджувати за допомогою спеціально розроблених та адаптованих до цієї дисципліни методів. Богослов'я і психологія мають різні об'єкти та методи дослідження і відповідають на різні питання.

Майєрс зазначає, що наша реальність – це багаторівнева цілісність^[9]. Наприклад, ми можемо сприймати людину як набір атомів, відкрити біохімічну систему, як представника *homo sapiens*, об'єкт краси, як особистість, як брата у Христі – і все це буде правильно і поєднано в одній людині. Психологія – це лише один із вимірів, в якому ми можемо побачити себе. Вона має свої обмеження: є важливі питання, які перебувають поза межами науки, наприклад глибинні питання сенсу життя. Майєрс визнає, що психологія як наука не є неупередженою. Вчені психологи згодні, що існує багато питань, які виходять за межі емпіричної науки, а також згодні, що особисті переконання та віра людини впливають на світогляд і сприйняття реальності. Але психологи зазначають, що у суспіль-

^[8] Професор психології в Коледжі Хоуп у Мічигані, США, автор 17 книжок, зокрема популярних підручників «Психологія», «Вивчення психології», «Соціальна психологія» і книжок для широкої аудиторії. Займається питаннями, пов'язаними з християнською вірою, а також науковою психологією. Крім того, він опублікував розділи в понад 60 книгах і численні наукові статті у фахових журналах.

^[9] Джон Полкінгорн, священник-фізик.

них науках чиста об'єктивність, як чиста праведність, може бути недосяжною. Віра та переконання людей, їхні цінності впливають на вибір тем досліджень, на результати, акценти та на їхній світогляд і сприйняття дійсності. Незважаючи на обмеження, науково було розвінчано паранормальні явища: телепатію, ясновидіння та передбачення, як і міфи про лунатиків, гіпноз, функціонування півкуль мозку, наслідки травматичного досвіду, електроконвульсивної терапії в лікуванні депресії тощо (с. 58). Рівень пояснень ухиляється від суперечок, як слід розглядати людську природу – науково чи суб'єктивно, оскільки відповідь на це питання не лежить у площині «так» чи «ні». Психологія – це тільки один із наявних вимірів, а не єдиний, в якому ми можемо розуміти себе.

Автор розділу описує, як психологія досліджувала вплив релігії на добробут і психічне здоров'я людей. Релігійні люди краще поведуться в суспільстві і легше долають кризи життя: смерть чоловіка, догляд за дітьми з обмеженими можливостями, розлучення, безробіття, хвороба, старість. Дослідження підтверджують, що духовно активні люди досягають вищого переживання щастя, вони щедро жертвують свої кошти та час (с. 73). Було проведено кілька серйозних експериментів щодо ефективності молитви. За результатами дійшли висновку, що молитва не піддається експериментальному дослідженню, відповідно, такі експерименти не дають результатів (с. 75). У відповідь на експерименти над молитвою К. С. Льюїс написав: «Неможливо довести молитву емпірично – це духовна необхідність, хіба що людина захоче відчути себе чарівником». Генрі Ноуен підкреслює: «Бог – не джин, якого ми можемо викликати своїми молитвами для своїх бажань» (с. 79).

Критики цього підходу зазначають, що теорія рівня пояснень випускає те, що дуже важливо використовувати Святе Письмо не лише на рівні теології, а й як найвищий авторитет у питаннях віри, психологічної практики та наукових досліджень. У цьому підході є небезпечний нейтралітет у питаннях цінностей, а також розмита моральна позиція, немає біблійного вчення про шлюб, надається пріоритет науковим гіпотезам і теоріям на шкоду християнському вченню (с. 89).

ІНТЕГРАЦІЙНИЙ ПІДХІД

◆ Автор цього розділу – професор психології з Вітон коледжу Стівен Л. Джонс. Інтеграційний підхід сформульовано у 1970-х роках, його застосовують професійні психологи-християни, які займаються науковими дослідженнями та практичною діяльністю, та водночас не ігнорують питання сенсу життя та вічності. Прихильники цього підходу підкреслюють три підходи до інтеграції. Перший підхід – об'єднати особливе одкровення – Слово Боже із загальним одкровенням, тобто з тим, що відкрито за допомогою наукових досліджень. Другий підхід запропоно-

ваний Коллінзом – «розвинути психологію, засновану на Біблії». Третій підхід пропонує автор цього розділу Джонсон: інтегрувати християнські світоглядні переконання вченого (а не богословські, тому що вони належать до іншої дисципліни) з наукою та практикою психології. Більшість прихильників цієї теорії підтримують міждисциплінарну інтеграцію, тобто певне злиття психології як дисципліни і християнської теології. У відповідь на звинувачення у спробі змішування двох несумісних понять вони пропонують своє визначення інтеграції: «комплексне розуміння людини та цілісне застосування віри на практиці», це є спробою поєднати наукові знання з вірою (с. 110). Християнський психолог покликаний шукати Божі відповіді на головні питання життя людини, вважаючи їх основою науково-теоретичної та практичної діяльності в галузі психології та психотерапії. Інтеграційний підхід є офіційним у Фуллерівській семінарії, Вітон коледжі та інших християнських університетах. Прихильниками цього підходу є Добсон, Таусен, Клауд^[10], Меєр, Коллінз^[11] і Тім Клінтон. У 1990-х роках вони створили Американську асоціацію християн-консультантів (ААХК), яка стала однією з найбільших християнських організацій світу (с. 38).

Джонсон, молодий християнин, навчався на психолога в одному з державних університетів. Під час навчання він помітив протиріччя між християнською вірою та психологією, а саме зневагу моральним виміром людини. Теорії вивчення особистості суперечили біблійному розумінню природи людини. Джонсону радили не змішувати віру і науку, «факти» і «цінності», різні поняття, оскільки «наука працює з фактами а, релігія – з «цінностями». 1977 р. він зустрівся з Джеєм Адамсом, який порадив йому кинути навчання, оскільки психології нема чого запропонувати християнину, і все, що потрібно зрозуміти про особистість та її проблеми, є в Біблії (с. 112).

Автор цього розділу розмірковує над питанням, чи може наука взаємодіяти з релігією? Чи можлива інтеграція на науковому рівні? Джонсон наводить формулювання науки та релігії відомого вченого Стівена Джей Гулда: «Наука намагається задокументувати фактичний характер світобудови та розробити теорії, які координують і пояснюють ці факти. Релігія діє у царині людських цілей, смислів і цінностей – того, що наука може прояснити, але не може розв'язати». Він проголосив науку і релігію «вченнями, які не перетинаються» і не мають взаємозв'язку один з одним. 1980 р. було прийнято резолюцію Американської національної академії наук: «Релігія і наука – окремі та несумісні сфери людської думки, подання яких в одному контексті призводить до неправильного

^[10] Генри Клауд, Джон Таунсенд. 12 християнських верованих, которые могут свести с ума. – Москва: Триада, 2003.

^[11] Гари Коллинз. Пособие по христианскому душепопечению. – Киев: Мирт, 2003.

розуміння як наукової теорії, так і релігійного вчення». «Наукове знання стосується емпіричної сфери: з чого створено світобудову (факт) і чому вона діє у такий спосіб (теорія). Наукове знання тягнеться до питань кінцевого сенсу та моральних цінностей. Ці два вчення не перетинаються: «Наука досліджує вік скель, а релігія – скелю віків; наука вивчає, як минають небеса, а релігія – як нам туди потрапити» (с. 115). Джонсон обстоює думку, що християнська віра може і має взаємодіяти з наукою взагалі та з психологією зокрема. Ця взаємодія відбувається на рівні особистих переконань вченого, а не на рівні абстрактного богослов'я, до того ж його особиста відданість та інтерпретація біблійної істини впливають на всю його наукову діяльність (с. 114).

Стівен Джонсон ставить питання: навіщо займатися наукою? Бог створив нас раціональними та допитливими. Біблія відкриває нам найважливіші істини про Божий задум спасіння і формує доктрину віри, але вона не пропонує нам всебічного посібника для консультування в галузі психології. Ми не можемо знайти в Біблії детальну інформацію про специфіку розвитку дітей, аутизм, про шизофренію, депресію, як працюють нейрони, як мозок синтезує інформацію тощо (с. 118).

Джонсон визначає інтеграцію християнства та психології як «Визнання Господа Христа над усім, що існує, визнання Слова Божого як особливого одкровення. Ці істини мають займати гідне місце серед наших фундаментальних переконань і практик щодо реальності взагалі та психології як академічного предмета зокрема». Розуміння природи людини необхідно ґрунтувати на Біблії і цей фундамент впливатиме на психологічну практику. Таке розуміння інтеграції не вимагає, щоб вчений був у конфлікті з усіма аспектами світської психології.

Критики цієї теорії зазначають, що інтеграція психології та християнства зрештою сформує модифіковану форму сучасної психології. Наприклад, ми матимемо християнізовану когнітивно-поведінкову психологію, християнізовану сімейну терапію, християнізовану фрейдистську психологію, християнізовану роджерську психотерапію тощо (с. 140). Інтеграційний підхід немає чіткої методології, він передбачає лише аналіз взаємозв'язку психології та християнства. Не йдеться про наукову методологію, яка намагається поєднати християнство та психологію (с. 146). Є небезпека відхилитися від розгляду світської науки крізь призму християнства і непомітно надати перевагу професійній психотерапії.

ХРИСТІЯНСЬКА ПСИХОЛОГІЯ

◆ Цей підхід представляють Роберт К. Робертс – доктор філософії, професор етики в університеті Бейлора та П. Дж. Вотсон – професор психології університету Теннессі в Чаттанузі. Основна ідея їхнього підходу полягає в тому, щоб, залишаючись активними учасниками наукової

спільноти, розвивати власні психологічні теорії та практики на підставі християнського вчення про людину (с. 38).

Автори цього розділу критикують сучасну психологію за нездатність визначитися з однією парадигмою для всіх її практик. До недавнього минулого люди вважали, що психологія – це наукова дисципліна, аналогічна до фізики чи хімії, проте це не так. У підручниках із психотерапії наводиться аналіз щонайменше двадцяти парадигм інтервенцій, до того ж кожна пропонує свій спосіб розуміння психологічних відхилень і різні стратегії відновлення. Медичний аналіз показує, що різні підходи психотерапії однаково ефективні і майже не залежать від компетенції терапевта в психології (с. 157).

Робертс і Вотсон зазначають, що люди вже не менше двадцяти п'яти століть розмірковують про психічний добробут людини. Концепція психічного добробуту – це не питання, яке можна вирішити, задовольнивши кожного, незалежно від їхніх метафізичних, моральних і релігійних переконань. Це не питання, яке вирішується лише емпіричними методами дослідження. В історії людства ми бачимо різноманітність поглядів на добробут людини, можна помітити, що люди осмислювали свій добробут у контексті своєї метафізичної моделі. Їхня терапія була в гармонії зі своїм світоглядом. Наприклад, епікурейці практикували терапію, схожу на фрейдистську, вони вважали, що добробут людини – це питання виключно максимізації задоволень. Платоністи не були згодні з ними і вважали, що щастя – це щось більше, ніж задоволення. Їхня терапія полягала в тому, щоб спонукати «згадати» свою вічну природу та полюбити вічне добро. Стоїки та скептики вважали, що для щастя потрібно бути емоційно «непохитним», їхні методи терапії узгоджувалися з метою досягти самовладання. Стоїки схожі на когнітивних терапевтів, вони вважали, що для щастя необхідно прийти в стан самовладання, якого можна досягти, прислухавшись до раціональних аргументів, тоді людині не обійтися без зречення всіх вірувань. Арістотель не погоджувався з тим, що для щастя необхідні «максимальні задоволення» чи «самовладання». Він вважав, що людина має набути стану досконалого функціонування як раціональної істоти у суспільстві з роздумом про вічне (с. 159).

Автори критикують психологів-позитивістів. Сьогодні психологи-позитивісти у пошуку транскультурної, метафізично нейтральної концепції чеснот. Такої концепції, яку будь-яка раціональна людина могла б прийняти, незалежно від релігійних чи метафізичних поглядів на природу людей. Психологи вважають, що психологія має бути єдиним комплексом думки та інформації, прийнятною для будь-якої раціонально мислячої людини, незалежно від її переконань. Проте позитивна психологія не змогла знайти консенсусу серед прихильників різних релігій і духовних світоглядів (с. 162).

Робертс і Вотсон пропонують два кроки вивчення цінних ресурсів християнської традиції. Перший крок – це повернення до християнської психології через дослідження Біблії. Біблія – першоджерело ідей для християнської психології. Основна робота християнської психології полягає у перечитуванні Біблії в контексті роздумів великих християнських психологів: Августина, Паскаля, К'єркегора. Для цього потрібні люди, які знайомі із сучасною психологією. У процесі перечитування вони зможуть знайти ту біблійну психологію, яка конструктивно враховуватиме поточні обставини. Сучасна психологія та різні психотерапії по суті своїй – етичні системи. Вони наводять приклад прочитання Біблії як джерела ідей християнської психології (с. 172).

Другий крок – це дослідження всередині християнської традиції. Робертс і Вотсон ставлять для цього дослідження два завдання. Дослідницьке завдання перше – використати соціально-наукові методи, щоб вивчити гіпотези про людей, які відображають телеологічні припущення. Якщо становище будь-якої традиції не підтверджується обґрунтовано достовірними процедурами, тоді є причина підозрювати, що вони неправильно витлумачили християнську психологію і мають повернутися до Біблії та традиції для кращого тлумачення. Дослідницьке завдання друге – емпіричні дослідження повинні досліджувати питання в порівняльній психологічній перспективі. Запропоновано п'ять процедур для порівняння та чотири цілі цих досліджень (с. 176).

Автори цього розділу пропонують свою відповідь на питання, чому нам потрібно займатися християнською психологією: тому, що вона є фундаментальним виміром нашої віри. Не можна дозволити нехристиянам формувати наше психологічне мислення. Ми поступово втрачаємо зв'язок із власною психологією та заміщаємо її інституційною психологією, втрачаємо також зв'язок із апостольською вірою. Християни, які працюють у сфері психології, краще орієнтуються в інституційних психологіях, ніж у психології власної традиції. Християни можуть розглядати багато психологічних тем, які не надто залежать від світогляду. Це нейропсихологія, епізодична пам'ять, когнітивний розвиток, шизофренія та соціальний вплив. Християни повинні створити новий напрям психології, заснований на Біблії та традиції, розробляти нові гіпотези, дослідницькі програми, психологічні теорії та клінічні практики у тих сферах, де світогляд має значення (с. 183).

Критики цього підходу зазначають, що Вотсон і Робертс пропонують християнам відкинути сучасну психологію і спільно створювати власну. Цю пропозицію можна порівняти зі спробою відкинути сучасну медицину. Стентон Джонс стверджує: «Християни мають бути в глибинах психології, вкладаючи свої ідеї, пропонуючи свої гіпотези та теорії для випробування». Погляд у минуле цього підходу позбавляє можливості

нового внеску в розуміння психології людини. Не існує єдиної унітарної і системної християнської психології, як і єдиної християнської теології (с. 193).

ТРАНСФОРМАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ

◆ Автори цього розділу – Джон Г. Коу та Тодд В. Голл. Коу – доцент богослов'я та філософії у школі психології в університеті Байола, а Тодд – доцент психології цього ж університету. Трансформаційна психологія є спробою сформуванню новий спосіб мислення щодо психології та християнства. Цей підхід намагається переосмислити саму природу науки. Він не узгоджує психологію та християнство, а намагається перетворити її. Девід Беннер^[12] був першим євангельським психотерапевтом, який запропонував модель душпастирства, яка ставить християнські інтереси в центр діяльності консультанта (с. 40).

Автори цієї теорії критикують сучасний модерністський підхід у науці. Вони стверджують, що онтологія визначає епістемологію, а не навпаки. Згідно з домодерністським баченням науки, сам об'єкт дослідження визначає найкращий спосіб, як його дослідити. Модерністський підхід до науки розділив світ на наукове та етико-релігійне знання, ця теорія намагається відкоригувати таку дихотомію. Модель пропонує новий тип психології, заснований на характері особистості, що займається психологією, яка через відкритість до Духа і всієї реальності вкорінює весь процес і продукт психології (с. 213).

Трансформаційна теорія стверджує, що трансформація психолога є визначальним та основним елементом процесу та продукту психології. Вони стверджують, що заняття наукою – це одна уніфікована справа, яка поєднує як дію віри, так і дію спостереження-роздуми про творіння. Вони відкидають, що психологія винятково описова за природою. Стародавнього мудреця наведено як біблійного прототипу створення психології. Стародавній мудрець як протопсихолог і терапевт міг відкрити і зрозуміти не тільки описову інформацію про людей, а й інформацію про здорове життя на противагу нездоровому. Він усвідомлює, що означає жити добре в гармонії з людською природою чи погано – всупереч їй. Він переконаний, що можна відкрити факти про цінності через факти про природу, особливо з поведінки людини і міжособистісних та внутрішньопсихічних явищ (с. 219). Мудрість зібрана в Біблії, але постійне завдання церкви полягає в тому, щоб займатися психологією та етикою природного закону, перевіряючи їх розумом, спостереженнями та Святим Письмом. На їхню думку, старозаповітний мудрець є біблійним прецедентом для трансформаційної психології (с. 220).

^[12] Девід Беннер. Стратегічне пасторське консультування. – Київ: Брайт Стар Паблішинг, 2017.

Джон Г. Коу та Тодд В. Голл вважають, що правильна психологічна наука – це форма любові, роздумів про Бога та любові до Бога через вивчення людей. У цьому сенсі невіруючий не спроможний цілком добре займатися психологією і є частково дисфункціональним як психолог, не здатним займатися психологією «в Дусі». Стан, досвід та характер вченого визначають якість процесу психології. Дослідник має бути відкритим до духовної реальності, яка є легітимною для психологічної теорії та терапії. Дуже важливий зв'язок між реальністю та знанням (с. 228). Наука і віра – не дві окремі реальності, їх не потрібно зводити до купи ненауковим методом.

Критики цієї теорії зазначають, що неможливо переосмислити саму природу науки. Сучасний модерністський підхід має і християнське коріння. Християнські психологи не мають імунітету від помилок у науці. Базовий принцип перетворення чи трансформації самого психолога містить у собі ризик суперечок між психологами, хто з них духовніший і більш правильно розуміє те чи інше питання (с. 237).

БІБЛІЙНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ

◆ Джей Адамс^[13] – засновник цього підходу, суть якого полягає у твердженні, що «Біблії достатньо для задоволення духовних потреб Божого народу» (с. 33). Однак із часом деякі постулати Адамса були поставлені під сумнів його ж прихильниками. У цій книзі цю теорію представляє Девід Паулісон^[14]. Він отримав ступінь бакалавра мистецтв у Гарварді (1971 р.), магістра від Вестмінстерської семінарії (1980 р.) та докторський ступінь в університеті Пенсільванії (1996 р.). Предметом його дослідження у докторантурі була історія науки та медицини з акцентом на історії психіатрії. Девід був головним редактором журналу «Біблійне консультування» та очолював створений 1968 р. Адамсом Фонд християнського консультування та освіти (CCEF^[15]).

Свій розділ Паулісон починає з двох тверджень: «Християнська віра – це і є психологія» та «християнське служіння – це і є психотерапія». Він не вважає, що на сторінках Біблії вже є готова психологія та психотерапія. Біблійне консультування, за його словами, – це проєкт, що постійно діє. Девід Паулісон називає універсальним неврозом «уперте відкидання Христа». Завдання психотерапії – вилікувати нас від цього універсального нав'язливого неврозу (с. 258).

^[13] Джей Адамс. Мудрий душепопечитель. Основы вразумляющего душепопечения. – Одесса: Тюльпан, 2013.

^[14] Дэвид Паулисон. Видеть новыми глазами – душепопечение и состояние человека через призму Писания. Киев, Международный институт душепопечительства «Корам Део», 2016.

^[15] <https://www.ccef.org/about/mission-beliefs-history/beliefs-and-history/>

Автор розділу показує багатогранність значення слова «психологія», розділивши його по-своєму на шість «ПСИХО» частин.

Перша частина «ПСИХО-1» – це описова частина, яка розповідає, як ми влаштовані і як ми взаємодіємо зі звичайними життєвими ситуаціями (с. 259).

Друга, «ПСИХО-2» – знання того, як функціонує людина. Це організовані знання спостережень і систематичних описів того, як люди функціонують. «ПСИХО-2» найбільш наукова, об'єктивна та нейтральна. Це спостережливо-описовий аспект психології, усвідомлений пошук організованого знання. Важливо перемістити «ПСИХО-2» в контекст інших значущих джерел знання, таких як Біблія. Паулісон стверджує, що їх несправедливо звинувачують у тому, що ми не віримо, що можна чогось навчитися у світській психології. Це не правильно, ми повинні вчитися у всіх і від кожного, але світські психологи мають «невротичні відкриття» – вони, як не дивно, одночасно дивовижні та спотворені (с. 265).

«ПСИХО-3» становить конкурентні теорії особистості. Він організує та пояснює «ПСИХО-1» і «ПСИХО-2». Є багато пояснень поведінки людини. Кожна теорія пропонує свою систему, набір категорій, маркерів і пояснень. Вони встановлюють норми та ідеали, стандарти поведінки і відповідно до цього ставлять діагнози та цілі для терапії. «Теорії особистості – альтернативні духовності, вони бажають, щоб їхні слова брали до серця, вони формують наші душі, а їхні терапії – це метод насадження їхніх ідей у нас» (Роберт Робертс). «ПСИХО-3» найбільш схожа на світогляд. Секулярна «ПСИХО-3» відходить від християнського «ПСИХО-3» (с. 267).

«ПСИХО-4» стосується практичного застосування психотерапії. У цій частині йдеться про різноманітність психотерапевтичних моделей і навичок, які бажають виправити життєві проблеми. Психотерапія не нейтральна, в ній задіяний не лише технічний професіоналізм. Консультанти прагнуть змінити вірування, поведінку, почуття, цінності та стосунки. Ідеали, встановлені в «ПСИХО-3», нав'язуються за допомогою розмовної психотерапії.

Психотерапія – це розмова з наміром вислухати іншого і спробувати направити його в потрібному напрямку для зміни вчинків і вірувань. Тут відбувається навчальний процес під керівництвом експерта, подібне відбувається і в недирективному консультуванні. Відома фраза доктора Фрейда: «Світська психотерапія – пасторська робота, виконана світськими пасторальними працівниками». «ПСИХО-4» – це те, що ми називаємо душетерапією (с. 268).

«ПСИХО-5» – система професійних установ. Це організована державою система психічного здоров'я. На заході домінують світські консультативні інституції, ліцензування, освіта, клініки (с. 270).

«ПСИХО-6» – це у певному сенсі сучасна мода на психологію, дух часу. Очевидно, що на заході сьогодні дуже популярне психологічне мислення. Психологія проникла у сучасну популярну культуру (с. 272).

Паулісон на прикладі Клайда зі своєї практики консультування пояснює те, як усі шість «ПСИХО» задіяні в душпастирстві. Він підкреслює ключовий момент у консультуванні: ніколи не переходити з християнського розуміння антропології на світські теорії особистості у розділі «ПСИХО-3» (с. 284).

Критики цієї теорії вказують на надто вільне ненаукове трактування визначення психології. Майєрс критикує Паулісона за спробу спростити те, чим займається сучасна наука у сфері психології, і все звести тільки до релігії (с. 287). У цій теорії немає пояснень, як можна продуктивно вчитися у світській психології. Приклад Клайда – зразок людини, якій достатньо ресурсів пасторальної традиції, їй не потрібно звертатися до світського психолога.

Церква має достатньо ресурсів для допомоги людям, але тільки в тих випадках, коли ми розуміємо, що потребуємо не заміни християнських ресурсів, а додаткових ресурсів із наукової психології за умови, що ми їх використовуємо вдумливо. Їхня теорія нагадує підхід амішів, ця модель не принесе користі для розуміння питання, як потрібно працювати християнам у сфері психології як науці. Невже частка християн у психології – це лише консультування? (с. 293).

П'ять поглядів: пошук розуміння

◆ В останньому, сьомому, розділі книги Ерік Джонсон закликає до пошуку взаєморозуміння. Він підкреслює помилковість припущення, що є одна правильна позиція, а інші – помилкові. Ми можемо тільки наблизитися до розуміння, але ніколи не набудемо абсолютних знань і всебічного пояснення. Ми маємо обмеження: ми смертні, обмежені, ми схильні помилятися, істина велика, а наш розум малий і вражений гріхом (с. 306).

Джонсон пише, що нам потрібні різні погляди: що більше поглядів, то краще для розуміння. Сучасна психологія має багато різних підходів та шкіл. Одна з причин цього – багатогранність та складність людини. Нам потрібні різні погляди, щоб охопити всю картину. У пошуках істини трапляється синдром «вірності партії» і належність до християнства не захищає нас від нього. Потрібно бути обережним у питанні прийняття та вірності лише одному з підходів та повного відкидання решти. Кожен із п'яти підходів має щось своє цінне, але це не означає, що всі п'ять однаково правильні (с. 309).

Редактор книги зазначає той факт, що кожен із прихильників п'яти поглядів укоренився у своїй локації. Автори п'яти теорій по-різному став-

ляться до науки, церкви, цінностей, стосунків із Богом. Вони по-своєму пов'язують порушення психіки з біологією чи гріхом. Майєрс – вчений у сфері соціальної психології, Паулісон – теолог і практик у консультуванні християн (с. 31). Варто продовжувати діалог. Михайло Бахтін, теоретик соціології, говорив про діалог як ключ для людського життя. Кожен бачить світ із різної перспективи та здатний розширити наші горизонти. Мій партнер бачить мене так, як я не можу побачити себе. Широкий діалог розширює наше розуміння проблеми (с. 312).

Ерік Джонсон як на початку книги, так і наприкінці спирається на роботи Макінтайра у сфері розв'язання криз різних інтелектуальних традицій. У зіткненні різних традицій здатність розуміння можлива лише за допомогою своєї інтелектуальної традиції. Розв'язати кризу здатний той, хто краще обізнаний із двома традиціями. Завжди залишається ризик саморуйнування традиції під впливом суперника. Важливо розуміти контекст кожного представника теорій для кращого розуміння його ідей (с. 318). Критичне мислення – риса, необхідна для розуміння, саме вона допомагає нам уникнути надмірної поступливості. Як висновок, Джонсон закликає вийти за межі лінійного мислення та розвивати в собі всебічне розуміння, яке перевищує розуміння лише однієї теорії (с. 324).

ВИСНОВКИ

◆ Метою цієї рецензії було розкрити описані в книзі «Психологія та християнство: п'ять поглядів» сучасні теорії взаємодії психології та християнства. Ця дискусія триватиме серед вчених і богословів.

Одне з ключових питань цієї дискусії пов'язане з тим, як християни ставляться до сучасної науки. Чи можлива в принципі міждисциплінарна інтеграція? Чи живе наука і віра в паралельних світах, чи вони все-таки мають точки дотику? Чи може дозволити собі християнин антинауковий світогляд? Де межі компетенції науки і віри? Як відомо, наука перебуває у постійному розвитку через пошук кращих гіпотез і теорій, які пояснюють факти. Гері Бредфелдт та Гаррі Шілдс, викладачі інституту Муді, у своїй книзі «Турбота про душу» розглядають взаємозв'язок науки і віри. Вони наводять відмінність, проведену Августином ще в V ст.:

«Августину належить знаменита нині фраза: «Будь-яка істина – Божа істина»; вона означає, що будь-яка істина, ким би і де вона була виявлена, має джерела в Бозі. Августин розрізняв два види істини: *sapientia* (мудрість) і *scientia* (знання). Перша – вічна і незмінна, друга – тимчасова і схильна до змін. На думку богослова, відкриття Божого Слова – це *sapientia*, а дослідження людського розуму – *scientia*. Через гнітючий вплив гріха люди нездатні досягнути вічну і незмінну істину без досягнення згори. Проте вони цілком можуть досягати часові, земні істини. Хоча процес пізнання затьмарений гріхом і темнотою невідродженого

розуму, люди все-таки можуть частково зрозуміти вічну істину завдяки дару загальної благодаті (хоча, власне, цей термін Августин не використовував) і тому, що кожна людина носить у собі образ Божий. Зрозуміло, підкреслює Августин, людське пізнання ніколи не буде повним без божественного відкриття Слова»^[16].

Якщо християнин отримав покликання до професії у сфері психології чи психіатрії, він може цим послужити людям. Мають рацію прихильники теорій, які помітили неминучий вплив світогляду вченого на всі його дослідження. Будучи християнином, він, подібно до закваски, вже впливає на напрям досліджень, на розроблені ним гіпотези, теорії і практики терапії, що випливають із них. Як християнин він визнає панування Христа над усім, що існує і Слова Божого, як особливого одкровення. Бог відкриває нам знання про психологічні проблеми людини не тільки через Біблію, але й через емпіричні спостереження^[17]. Служителі стикаються з випадками психічних захворювань дітей і дорослих. В умовах війни, мабуть, їх буде набагато більше.

Ми не можемо (та й не повинні) створювати християнську психіатрію чи медицину. Наші люди потребують не тільки духовної підтримки та опіки, а й медицини. У цій галузі науки є сфери, які стосуються лише медицини і не мають особливого впливу на світогляд. Трапляються випадки, коли необхідно поставити діагноз, призначити ліки, провести курс терапії і тут можуть допомогти люди зі спеціалізованою медичною освітою. Також вузькі фахівці здатні допомогти впоратися з такими проблемами, як складнощі у розвитку дитини, шизофренія, аутизм, клінічна депресія. Без особливої підготовки, часу та наукових досліджень тут не обійтись. Подібні психологічні проблеми криються у фізіології та вимагають медичного лікування, а не простої «розмовної терапії»^[18].

Проте на будь-якому етапі хвороби кожна людина потребує не тільки лікування тіла, але й духовної підтримки, заснованої на християнському вченні, яку не можуть надати психологи, психотерапевти або психіатри. Духовну допомогу протягом усього лікування можуть надати лише духовні служителі, пастори, капелани, душпастирі. Не варто думати, що медична, психіатрична, соціальна та духовна допомога – конкуренти. Вони служать одній меті – лікуванню людини, причому кожна – на своєму рівні. Існують межі для духовної підтримки людей – це допомога у духовному відновленні стосунків із Богом та духовному зростанні. Допомо-

^[16] Гарри Шилдс, Гэри Брэдфелт. Забота о душах. Консультирование, подчиненное писанию. – Коростень: Духовное возрождение, 2016. 78 с.

^[17] Тимоти Келлер. Four models of counseling in pastoral ministry, стаття на сайті церкви Искупителя о книге Psychology & Christianity: Five Views Edited by Eric L. Johnson redeemer.1709191425.Four_Models_of_Counseling_in_Pastoral_Ministry.pdf (rackcdn.com)

^[18] Там само.

гою може бути побудова щирих дружніх стосунків, особисте спілкування, участь у потребах, спільна молитва, сповідь один перед одним, цілюще прощення, читання Біблії на гострі теми, читання духовної літератури, християнський спів, молитва церкви про зцілення хворого. Одержувачі духовної допомоги не повинні бути лише християнами. Служителі можуть надати підтримку будь-якій людині через особисту участь, допомогу в потребах, спілкуванні, запрошенні до спільної молитви, запрошенні звернутися до Бога, прийти до помісної церкви.

Іноді виникають радикальні ідеї заміщення медичної допомоги молитвою та духовними практиками. Ці маргінальні ідеї виглядають «духовно», але на практиці завдають надзвичайної шкоди не тільки тілу, а й душі хворої людини. Спрощене мислення в «чорно-білій» парадигмі нічого спільного не має з християнством і зазвичай призводить до задушливої вузькості сектантства. Від такого мислення не менше шкоди, ніж від перебільшених страхів про секулярний вплив науки. Про взаємозв'язок віри і науки розмірковує Тімоті Келлер у книзі «Розум за Бога: Чому серед розумних так багато віруючих»^[19]. У цій книзі автор спростовує «тезу секуляризації»^[20] і наводить сучасну статистику зростання кількості віруючих по всьому світу.

Англійський пастор і богослов Дерек Тідбол, у своїй книзі з пасторського богослов'я, коментуючи багатогранність психологічних проблем людини та роль пастора у наданні допомоги, зазначає:

«Пасторська турбота має бути всеосяжною, а вмільний пастор повинен усвідомлювати потребу того, щоб людині була надана допомога на всіх рівнях одночасно. Практична, соціальна, медична та психіатрична допомога не конкуренти один одному. Вони скоріше доповнюють один одного в тому, щоб дати людям можливість просуватися до цілісності. Спосіб мислення «або одне, або інше» може бути руйнівним для людей, яким ми прагнемо допомогти. Але не слід забувати про центральну роль пастора. Він не має дозволяти, щоб йому нав'язали роль соціального працівника чи іншого фахівця у соціальній сфері. Він повинен дотримуватися центральної звістки – Звістки благодаті – і сповіщати її з безперечною і певною вірою в те, що це найбільш радикальна та доречна відповідь, яку він може надати стосовно проблем тих, з ким він зустрічається»^[21].

^[19] Тімоті Келлер. Разум за Бога. Почему среди умных так много верующих. – Москва: Эксмо, 2012.

^[20] Келлер також зазначає: «Колись ми потребували релігії, щоб вижити в страшному і незбагненному світі. Але з розвитком науки, в міру того, як ми почали дедалі краще розуміти своє оточення й успішніше керувати ним, наша потреба в релігії почала знижуватися – принаймні, так вважалося. Але нічого подібного не сталося, нині «теза секуляризації» загалом дискредитована. Кількість прихильників зростає практично у всіх основних релігій». Там само, с. 14.

^[21] Дерек Тидбол. Мудрые пастыри. Исследования в области пасторского богословия. – Одесса: Богомыслие, 2013. 266 с.

Важливо визначитись із межами нашої компетенції. Сучасна психологія – це не лише «розмовна терапія». Вчені проводять найрізноманітніші дослідження у сфері нейропсихології, як працюють нейрони, як мозок синтезує математичну чи емоційну інформацію, вивчають специфіку розвитку дітей, такі відхилення, як аутизм, шизофренія, депресія тощо. Психологія тісно пов'язана з психіатрією та медициною. Наприклад, в Оксфордському університеті психологію зараховують до відділу медичних наук, а в Кембриджі – до біологічного факультету, в інших університетах – до соціальних наук.

Християнство має багату спадщину пасторської опіки. Небезпечно, з іншого боку, все зводити до науки та медицини і нехтувати молитвою та душпастирством. З молитвою ліки ефективніші (хто з нас не молиться, перебуваючи у хворобі чи лежачи на операційному столі?). Звертаючись за допомогою до фахівців, ми усвідомлюємо, що наука та медицина дар Божий, але навіть лікарі закликають до молитви у безнадійних випадках. Світські психотерапевти можуть намагатися за допомогою «розмовної терапії» нав'язувати чужі для християнина ідеї та методики вирішення проблем. Якщо таке трапляється, то завжди слід дотримуватися Євангелії та християнського вчення. Кожен випадок є унікальним, але для переважної більшості випадків ресурсів церкви достатньо для допомоги людям.

Не так просто провести межу компетенції. Духовний вимір накладається на фізіологію, ми не можемо штучно розкласти склад людини та працювати з кожною складовою в ізоляції. Люди часом потребують не того, що намагаються робити професійні психологи, а чогось іншого, а саме духовної підтримки^[22]. Пасторське піклування має важливі та унікальні переваги^[23], які не може нам запропонувати наука і медицина. Це молитва до Бога про зцілення та дію Святого Духа у житті людей. Це не стосунки між «клієнтом» та «професіоналом», а стосунки, засновані на християнській любові. Генрі Ноуен у своїй відомій книзі «В ім'я Ісуса» наголошує:

«У медицині, психіатрії, сфері соціальної діяльності ми бачимо зразки одностороннього «служіння». Одні люди обслуговують інших і не можна переплутати ролі! Ісус хоче, щоб ми служили так само, як Він. Він хоче, щоб Петро пас Його овець і піклувався про них не як про «клієнтів», знаючи їхні проблеми, але як про беззахисних братів і сестер, які самі піклуються; прощають, одержуючи прощення; люблять, улюблені самі»^[24].

^[22] Лэрри Крабб. Целительная сила общения. – Москва: Триада, 2010.

^[23] Гари Коллинз. Пособие по христианскому душепопечению. – Киев: Мирт, 2003. С. 8.

^[24] Во имя Иисуса, размышления о христианском руководстве. Генри Ноуен. – СПб: Вера и святость. Библия для всех, 2010. С. 45.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Адамс Джей. Мудрый душепопечитель. Основы вразумляющего душепопечения. – Одесса: Тюльпан, 2013.
- Беннер Девид. Стратегічне пасторське консультивання. – Киев: Брайт Стар Паблішинг, 2017.
- Генри Ноуен. Во имя Иисуса, размышления о христианском руководстве. – СПб: Вера и святость. Библия для всех, 2010.
- Келлер Тимоти. Разум за Бога – Почему среди умных так много верующих. – Москва: Эксмо, 2012.
- Клауд Генри, Джон Таунсенд. 12 христианских верований, которые могут свести с ума. – Москва: Триада, 2003.
- Коллинз Гари. Пособие по христианскому душепопечению. – СПб.: Мирт, 2003.
- Крабб Лэрри. Целительная сила общения. – Москва: Триада, 2010.
- Паулисон Дэвид. Видеть новыми глазами: Душепопечение и состояние человека через призму Писания. Киев, Международный Институт Душепопечительства «Корам Део», 2016.
- Тидбол Дерек. Мудрые пастыри. Исследования в области пасторского богословия. – Одесса: Богомыслие, 2013.
- Шилдс Гарри, Брэдфелт Гэри. Забота о душах. Консультирование, подчиненное писанию. – Коростень: Духовное возрождение, 2016.

Інтернет джерела

- Актуальні та затребувані професії сьогодні. <https://referat.kiev.ua/blog/aktualnye-i-vostrebovannye-professii-segodnya-na-kogo-uchitsya/>
- Закон України Про Службу військового капеланства. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text>
- Келлер Тимоти. Four models of counseling in pastoral ministry, стаття на сайті церкви Искупителя о книге Psychology & Christianity: Five Views Edited by Eric L. Johnson
- Приказ Министерства здравоохранения Украины от 30.09.2022 No 1782 «О внесении изменений в Приказ Министерства здравоохранения Украины от 28 октября 2002 No 385» (moz.gov.ua)
- https://www.ccef.org/about/mission-beliefs-history/beliefs-and-history/redeemer.1709191425.Four_Models_of_Counseling_in_Pastoral_Ministry.pdf (rackcdn.com)